

Learning Development of Learners according to Buddhism

Boonsueb Yangcharoen¹ and Phramaha Udon Uttaro (Makdee)²

Received: January 14, 2023

Revised: October 29, 2023

Accepted: January 12, 2024

Abstract

This academic article aims to study the development of learning of learners according to Buddhism. It was found that Buddhism can be called a religion of wisdom that emphasizes the guarantee of a good life. There are 2 components that are the most important factors for education, namely seeking knowledge and good examples or Kalyanamittata and intelligent thinking to gain benefits and truth or Yonisomanasikara. It can be said that being Kalyanamittata of students must develop students to have Yonisomanasikara or knowing how to think and thinking according to wisdom because Yonisomanasikara will play a very important role in education and developing a good life that is up-to-date with the changing times in the present era. It cannot be denied that living together in a society requires the principles of Buddhism to hold the mind. The principles that can help are the principles of Tisikkha, which are principles that can promote the learning development of students. At the same time, students can also bring these principles back to develop their lives or apply them to help students develop their learning

¹ Independent Scholar

² Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding author, e-mail: boonsueb.y1962@gmail.com

according to the principles and goals that they want, whether in terms of intelligence, physicality, or mentality.

Keywords: Development, Learning, Learning according to Buddhism

การพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียนตามแนวพุทธ

บุญสืบ ยังเจริญ¹ และพระมหาอุดร อุตฺโตโร (มากติ)²

Received: January 14, 2023

Revised: October 29, 2023

Accepted: January 12, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียนตามแนวพุทธ พบว่า พระพุทธศาสนาเรียกได้ว่าเป็นศาสนาแห่งปัญญา ที่เน้นย้ำในเรื่องหลักประกันของชีวิตที่ดีงาม โดยมีองค์ประกอบ 2 องค์ประกอบ ที่เป็นปัจจัยสำคัญที่สุดสำหรับการศึกษ ได้แก่ การแสวงแหล่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี หรือกัลยาณมิตตตา และความฉลาดคิดแยกคายให้ได้ประโยชน์และความจริง หรือโยนิโสมนสิการ กล่าวได้ว่า การเป็นกัลยาณมิตรของนักเรียนนั้น ต้องพัฒนาให้นักเรียนมีโยนิโสมนสิการหรือการรู้จักคิด คิดเป็นตามแนวปัญญา เพราะโยนิโสมนสิการจะมีบทบาทที่สำคัญยิ่งต่อการศึกษา และการพัฒนาชีวิตที่ดีและทันต่อกาลเวลาที่เปลี่ยนแปลงในยุคปัจจุบัน ซึ่งปฏิเสธไม่ได้เลยว่าการอยู่ร่วมกันของคนหมู่มากในสังคมจะต้องอาศัยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อยึดเหนี่ยวจิตใจ และหลักธรรมที่สามารถช่วยได้นั้น คือ หลักของไตรสิกขาซึ่งเป็นหลักธรรมที่สามารถส่งเสริมการพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียน ขณะเดียวกันผู้เรียนยังสามารถนำหลักธรรมดังกล่าวนั้นกลับมาพัฒนาชีวิต หรือประยุกต์ใช้เพื่อให้ผู้เรียนได้เกิดการพัฒนาการเรียนรู้ได้ตามหลักและเป้าหมายที่ต้องต้องการ ไม่ว่าจะเป็นในด้านสติปัญญา ด้านร่างกาย รวมถึงด้านจิตใจ

คำสำคัญ: การพัฒนา, การเรียนรู้, การเรียนรู้ตามแนวพุทธ

¹ นักวิชาการอิสระ

² มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Corresponding author, e-mail: boonsueb.y1962@gmail.com

บทนำ

มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีการเรียนรู้ได้อย่างมากมาย มหัทศจรย สามารถใช้ความรู้นั้นเพื่อการพัฒนาตนเอง ครอบครัว ชุมชน และสังคมของตนได้ (ชัยยศ อิ่มสุวรรณ์, 2552) โดยที่การเรียนรู้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านความคิด ทักษะคติ เจตคติ รวมถึงความรู้สึกที่สามารถรับรู้ได้ทั้งในด้านที่ดี และในด้านที่ไม่ดีจากการเรียนรู้ มนุษย์สามารถเรียนรู้ได้จากเรื่องราวที่ต้องพบเจอในชีวิตประจำวัน หรือจะเป็นองค์ความรู้จากการศึกษา หรือความรู้รอบ ๆ ตัวอย่างมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งมนุษย์ทุกคนล้วนมีความสามารถ และสมรรถนะในการเรียนรู้ที่สูงมาก ซึ่งแต่ละบุคคลจะมีความสามารถ หรือศักยภาพที่มีอยู่แตกต่างกัน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่เพิ่มมากขึ้น แล้วได้ใช้การเรียนรู้ได้อย่างถูกต้อง สร้างสรรค์ งดงามและเหมาะสม รวมถึงสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข ซึ่งสิ่งสำคัญที่จะเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้มนุษย์เกิดการเรียนรู้ที่ดี และเพิ่มมากขึ้นได้นั้น ก็คือ “การครอบครองปัญญา” ที่จะช่วยให้มนุษย์มีสติในการรับรู้เรื่องราวต่าง ๆ และสามารถคิด วิเคราะห์สิ่งเหล่านั้นได้ซึ่งถือว่าเป็นจุดมุ่งหมายในการพัฒนาการเรียนรู้ อย่างไรก็ตามการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้นั้นจะต้องอาศัยการเรียนรู้จาก 3 ด้าน ได้แก่ ด้านสติปัญญา ด้านร่างกาย และด้านจิตใจ เมื่อพิจารณาแล้วนั้นมนุษย์ทุกคนล้วนมีความสัมพันธ์กับสังคม และสิ่งแวดล้อมอยู่ตลอดเวลา หากรู้จักคิด วิเคราะห์ และพิจารณา ก็จะเกิดการพัฒนาการเรียนรู้ที่ดีขึ้นได้ และสามารถนำความรู้นั้นมาให้เกิดประโยชน์ได้อย่างแท้จริง ถ้านำแนวทางการพัฒนาชีวิตที่ถูกต้องและดีงามตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาปรับหรือประยุกต์ใช้ ก็จะส่งผลให้ชีวิตได้เกิดการพัฒนาการเรียนรู้ที่ดีอย่างมีคุณภาพ และเต็มไปด้วยศักยภาพที่ตนเองมี รวมถึงการได้ดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข ตลอดจนสามารถนำองค์ความรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้นั้นมาพัฒนาตนเอง พัฒนาผู้อื่น พัฒนาชุมชน และพัฒนาสังคมประเทศชาติได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด

เนื้อเรื่อง

ความหมายของการพัฒนา

การพัฒนามาจากคำภาษาอังกฤษว่า Development แปลว่า การปรับเปลี่ยนหรือการเปลี่ยนแปลงทีละเล็กละน้อย โดยผ่านลำดับขั้นตอนต่าง ๆ ไปสู่ระดับที่สามารถขยายตัวขึ้น เติบโตขึ้น มีการปรับปรุงให้ดีขึ้น และเหมาะสมกว่าเดิมหรืออาจก้าวหน้าไปถึงขั้นที่อุดมสมบูรณ์เป็นที่

ต้องการ (ปกรณัม ปรียากร, 2538) เช่นเดียวกับกับราชบัณฑิตสถาน (2556) ได้ให้ความหมายของการพัฒนา ว่าด้วยเรื่องของความก้าวหน้า การเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น แต่ถ้าเป็นคำกริยา คำว่า “พัฒนา” จะหมายความว่า ทำให้เจริญ หรืออีกนัยยะคือ ทำให้เติบโต และงอกเงยมากขึ้น ซึ่งมีความสอดคล้องกับสนธิยา พลศรี ได้ให้ความหมายของการพัฒนาจากอุปัทพ์ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้เกิดความเจริญเติบโตงอกงามและดีขึ้นจนเป็นที่พึงพอใจ (สนธิยา พลศรี , 2547) ขณะที่ในปัจจุบันนั้น พิสิษฐ์ นาสี (2563) ได้กล่าวว่า การศึกษา คือ การพัฒนา (Education is Development) เพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตของผู้คนและเพื่อสร้างโอกาสสำหรับประชาชนทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม ผู้วางนโยบายจำเป็นจะต้องหาส่วนผสมที่ลงตัวสำหรับสร้างการพัฒนาให้เกิดขึ้น ส่วนผสมหลักอันหนึ่งที่จำเป็น คือ การปฏิรูปการศึกษาเพื่อให้ผู้เรียนมีโอกาสและสร้างทักษะในการทำความเข้าใจประเด็นต่าง ๆ ของการพัฒนา โดยทั่วไปการพัฒนาถูกมองโดยนักคิดจำนวนมากว่าเป็นความมุ่งหวังที่จะทำให้เกิดสภาพที่ดีขึ้น การพัฒนาจึงกลายเป็นการริเริ่มระดับโลกที่ใช้การเชื่อมต่อดังกล่าวเพื่อทำให้เกิดประโยชน์ต่อประชากรโลก เช่นเดียวกับชัยวุฒิ ครุฑมาศ และคณะ (2564) ที่ได้ให้ความหมายของการพัฒนาว่า เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงของสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ดีขึ้นทั้งทางด้านคุณภาพ ปริมาณ และสิ่งแวดล้อม ด้วยการวางแผนโครงการและดำเนินงานโดยบุคคลหรือคณะบุคคล เพื่อประโยชน์แก่ตัวของพวกเขาเหล่านั้นเอง

จากที่กล่าวมาสรุปความหมายของการพัฒนาได้ว่า คือ การเปลี่ยนแปลงที่ค่อย ๆ เติบโตทีละเล็กละน้อย โดยมีลำดับขั้น หรือขั้นตอนต่าง ๆ ที่นำไปสู่ระดับที่สามารถขยายตัว และเติบโตขึ้น ซึ่งระหว่างการพัฒนาได้นั้นได้มีการปรับปรุงให้ดีขึ้น และเหมาะสมกว่าเดิม หรือจะกล่าวได้ว่า การพัฒนา คือ ความเจริญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่งที่ดีกว่าเดิมอย่างเป็นระบบหรือการทำให้ดีขึ้นกว่าสภาพเดิมที่เป็นอยู่อย่างเป็นระบบ

ความหมายของการเรียนรู้

นักวิชาการในต่างประเทศให้ความหมายของการเรียนรู้ไว้ดังต่อไปนี้

Kimble ให้ความหมายของการเรียนรู้ว่า การเรียนรู้เป็นการ ปรับเปลี่ยนค่อนข้างที่จะมั่นคง และยั่งยืนในพฤติกรรม อันเป็นผลมาจากการฝึกที่ได้รับการเสริมแรง (Kimble, G.A., et al , 1964) ขณะที่ทายเลอร์ กล่าวว่า “การเรียนรู้” เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวร (Tyler. R.W., 1971). อันเป็นผลมาจากร่องรอย ของความคิด ความรู้สึก และการตอบสนอง

ต่อสิ่งเร้า รวมถึงการปฏิบัติและการฝึกฝนที่แต่ละบุคคลประสบพบเจอมา (Cronbach, L. J., 1981) ทั้งนี้ไม่รวมถึงการเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมที่เกิดจากการตอบสนองตามสัญชาตญาณ ฤทธิ์ของยา หรือสารเคมี หรือปฏิกิริยาสะท้อนตามธรรมชาติของมนุษย์ (Hilgard, E.R & Bower, H., 1981) เช่นเดียวกับ นักวิชาการในประเทศไทยที่กล่าวว่าการเรียนรู้เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม อันเนื่องมาจากประสบการณ์ที่แต่ละบุคคลได้รับมา (มาลี จุฑา, 2544) เช่นเดียวกับอารี พันธมณี (2534) ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ไว้ว่า หมายถึง กระบวนการลงพฤติกรรมจากเดิมไปสู่ พฤติกรรมใหม่ที่ค่อนข้างถาวร และพฤติกรรมใหม่นี้เป็นผลจากประสบการณ์หรือการฝึกฝน มิใช่ เป็นผลจากการตอบสนองตามธรรมชาติหรือสัญชาตญาณหรืออูฏมิภาวะ หรือพิชยาต่าง ๆ หรือ อุบัติเหตุ หรือความบังเอิญ ขณะที่เชียรศรี วิวิธสิริ (2527) กล่าวว่า การเรียนรู้ คือ กระบวนการ เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเป็นผลเนื่องมาจากการปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ที่เกิดขึ้นในตัวบุคคล หรือบุคคลกับสิ่งแวดล้อมทั้งนี้เพื่อช่วยให้บุคคลสามารถแก้ไขปัญหาหรือปรับตัวให้เข้ากับ สถานการณ์สิ่งแวดล้อมได้ ซึ่งห้วงระยะเวลาต่อมาได้มีการให้ความหมายของการเรียนรู้ที่เพิ่มขึ้น อาทิ ดวงพร หวานเย็น (2556) ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ไว้ว่า เป็นกระบวนการที่ทำให้คน เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมดำรงชีวิตประจำวัน ที่ทุกคนสามารถเรียนรู้ได้มากขึ้นกว่าเดิม ไม่ว่าจะเป็น จากการได้ยิน การสัมผัสการอ่าน การใช้เทคโนโลยีล้วนส่งผลต่อการรับรู้ ทักษะคิด และความคิด ซึ่งการเรียนรู้ระหว่างเด็กและผู้ใหญ่จะมีความแตกต่างกัน เด็กจะเรียนรู้จากการเรียนในห้อง การ ซักถามจากอาจารย์ ขณะที่ผู้ใหญ่เรียนรู้จากร่องรอย หรือประสบการณ์ที่ผ่านเข้ามาในชีวิต อย่างไรก็ตามก็การเรียนรู้มักจะเกิดขึ้นจากประสบการณ์ที่อาจารย์ได้มานำเสนอ โดยการปฏิสัมพันธ์ระหว่าง อาจารย์และผู้เรียน อาจารย์จะเป็นผู้ที่สร้างบรรยากาศ โดยใช้จิตวิทยาที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ซึ่ง จะเกิดขึ้นเป็นรูปแบบใดก็ได้ เช่น ความเป็นกันเอง ความเข้มงวด หรือความไม่มีระเบียบวินัย สิ่ง เหล่านี้ผู้สอนจะเป็นผู้สร้างเงื่อนไขและสถานการณ์เรียนรู้ให้กับผู้เรียน ดังนั้นอาจารย์จะต้อง พิจารณาเลือกรูปแบบการสอนรวมทั้งการสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้เรียน ซึ่งสอดคล้องกับนิรันดร์ มาตา (2556) ที่กล่าวว่าการเรียนรู้ คือ กระบวนการที่ทำให้คนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ความคิดคน สามารถเรียนได้จากการได้ยินการสัมผัส การอ่าน การใช้เทคโนโลยี การเรียนรู้ของเด็กและผู้ใหญ่จะ ต่างกัน เด็กจะเรียนรู้ด้วยการเรียนในห้อง การซักถาม ผู้ใหญ่มักเรียนรู้ด้วยประสบการณ์ที่มีอยู่ แต่ การเรียนรู้จะเกิดขึ้นจากประสบการณ์ที่คุณครูนำเสนอ โดยการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคุณครูและผู้เรียน

คุณครูจะเป็นผู้ที่สร้างบรรยากาศทางจิตวิทยาที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ ที่จะให้เกิดขึ้นเป็นรูปแบบใดก็ได้

สรุปความหมายของการเรียนรู้ได้ว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ทำให้พฤติกรรมเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอันเป็นผลจากการฝึกฝนและประสบการณ์ แต่มีใช้ผลจากการตอบสนองที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เช่น สัญชาตญาณหรือวุฒิภาวะ หรือจากการเปลี่ยนแปลงชั่วคราวของร่างกาย เช่น ความเมื่อยล้า พืชของยา การเรียนรู้เป็นการแสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมที่มีการเปลี่ยนแปลง อันเป็นผลเนื่องมาจากการประสบการณ์ที่แต่ละคนได้ประสบมา การเรียนรู้ คือ กระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเป็นผลเนื่องมาจากการปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ที่เกิดขึ้นในตัวบุคคล หรือบุคคลกับสิ่งแวดล้อมทั้งนี้เพื่อช่วยให้บุคคลสามารถแก้ไขปัญหาหรือปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์สิ่งแวดล้อมได้ การเรียนรู้เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเนื่องมาจากการประสบการณ์ที่แต่ละบุคคลได้รับมา การเรียนรู้หมายถึงการเปลี่ยนแปลงไปสู่พฤติกรรมที่ก่อนข้างถาวร

การจัดการเรียนรู้ตามแนวพุทธ

กระบวนการเรียนรู้ตามแนวพุทธ เป็นศาสตร์ว่าด้วยการเรียนรู้ในการดำเนินชีวิตที่ดี เน้นวิธีการเรียนรู้ การค้นพบด้วยตนเอง (ทิพย์วดี เหลืองกระจ่าง, 2554) โดยมีการพัฒนาดนทั้งทางด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา รวมไปถึงการประเมินตนเองและปรับปรุงแก้ไขผลแห่งการปฏิบัตินั้นอย่างเป็นประจำ และต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับพระมหาวิระพงษ์ สิงห์ครุฑ (2557) ได้อธิบายความหมายของกระบวนการเรียนรู้แบบพุทธะว่าเป็นการพัฒนาตนให้เป็นคนดีของสังคม โดยผ่านกระบวนการฝึกตนทั้งด้านพฤติกรรม (ศีล) ด้านจิตใจ (สมาธิ) และด้านความรู้ (ปัญญา) เป็นกระบวนการศึกษาเพื่อพัฒนาตนเองให้เกิดปัญญาเห็นแจ้งตามความเป็นจริง นอกจากนี้กระบวนการเรียนรู้แนวพุทธยังมีนัยยะสำคัญที่รวมไปถึงการเป็นกระบวนการที่ทำให้มนุษย์ฉลาดลึกซึ้ง สามารถเข้าใจตนเองและเห็นความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่อง ระหว่างสิ่งมีชีวิตของตนกับสรรพสิ่งทั้งหลายทั้งปวงในโลกมากขึ้นและมีศักยภาพมากขึ้นด้วย (ขวัญฟ้า รังสิยานนท์, 2552) ขณะที่ในเรื่องของการจัดการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์นั้นเป็นขั้นตอนการจัดกิจกรรมของคุณครูที่มุ่งเน้นกระตุ้นให้ผู้เรียนได้สัมผัส รับรู้และลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง จากการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ชั้นเรียน โดยมีคุณครูเป็นกัลยาณมิตร คอยชี้แนะแนวทาง ช่วยสร้างบรรยากาศทาง

วิชาการเพื่อให้ผู้เรียนเกิดความเป็นเลิศด้านร่างกาย จิตใจ และปัญญา (พระศกัດิดดา งานหมั่น, 2561)

สรุปความหมายของการจัดการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์ได้ว่าเป็นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้สัมผัส รับรู้ และลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง จากการบูรณาการผสานหลักการและแนวคิดทางพระพุทธศาสนาและพุทธวิธีการเรียนรู้มาประยุกต์ใช้ชั้นเรียน โดยมีผู้สอนปรับตนเป็นผู้ที่มีกัลยาณมิตรคอยชี้แนะแนวทาง เพื่อรังสรรค์ผู้เรียนสู่การเป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุข เต็มตามศักยภาพทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และ สติปัญญา

การพัฒนาผู้เรียนตามแนวพุทธ

แนวทางตามหลักแห่งพระพุทธศาสนาได้ กล่าวถึงการพัฒนาผู้เรียนตามหลักพุทธธรรม อย่างบูรณาการ โดยส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดความเจริญงอกงามตามลักษณะแห่งปัญญาวัตรธรรม คือ ธรรมเป็นเครื่องเจริญ หรือคุณธรรมที่ก่อให้เกิดความเจริญงอกงามตามลักษณะ 4 ประการ ประกอบด้วย

1. สัปปริสังเสวะ แปลว่า การคบหาสัตบุรุษ หมายถึง ผู้เรียนจะต้องคบหาสมาคม หรือเสวนากับมิตรดีคนดี หรือที่มักจะได้นิยามคำสุภาษิตที่คนโบราณสั่งสอนเสมอมาว่า “คบคนพาล พาลพาไปหาผิด คบบัณฑิต บัณฑิตพาไปหาผล” การอยู่ใกล้อาจารย์ หรือคุณครูที่สามารถชี้แนะแนวทางในการเรียนได้ การประพฤติดนที่ดี อยู่ใกล้กับบุคคลที่ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา ผู้มีความรู้ในการฝึกฝนอบรมจิต หรือมีคุณสมบัติของความ เป็นกัลยาณมิตร กัลยาณมิตรจะเป็นผู้สร้างศรัทธา และนาบุคคลเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ตามแนวทางพระปริยัติธรรมและปฏิบัติสมถภาวนาและ วิปัสสนาภาวนา

2. สัทธัมมัสสวนะ แปลว่า ฟังสัทธรรม หมายถึง เมื่อได้ฟังคำแนะนำของครูบาอาจารย์เกี่ยวกับหลักวิชาการ การปฏิบัติตนแล้ว ให้นำคำสั่งสอนเหล่านั้นมาเป็นความรู้ในการพัฒนาชีวิต และปฏิบัติตนอย่างเคร่งครัด

3. โยนิโสมนสิการ แปลว่า ทำในใจโดยแยบคาย หมายถึง เมื่อได้รับความรู้จากการศึกษาแล้วให้นำความรู้ที่ได้มานั้น มาคิด วิเคราะห์แยกแยะ และหาจุดร่วมเพื่อพิสูจน์ความรู้ที่ได้รับมา นำความรู้ที่ได้มาตรวจสอบ ทดลองเปรียบเทียบ หาข้อเท็จจริง โดยใช้ความรู้หรือปัญญาเป็น

สิ่งชี้ขาดลงไปว่าควรจะฝึกหัดด้วยวิธีใดอย่างไรจึงจะเป็นผลให้เกิดกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผลที่ดีและถูกวิธี

4. สามารถนำสิ่งที่ได้เล่าเรียน และผ่านการไตร่ตรองแล้วไปใช้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลัก ตามความมุ่งหมายของสิ่งนั้น ๆ (สาริณี อาษา, 2564)

ระบบจัดการศึกษาในการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาดังกล่าวมีลักษณะที่คล้ายคลึงกันกับระบบการจัดการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษาทั่วไป ขณะที่ในด้านเนื้อหาและกระบวนการเรียนการสอนจะมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ ระบบจัดการศึกษาในการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา จะมีเนื้อหาที่มุ่งเน้นเป้าหมาย คือ การรู้จักตัวตน และการลดความทุกข์สร้างความสุขให้กับผู้เรียน อย่างไรก็ตามการเรียนรู้ ไม่ว่าจะเป็นพระภิกษุ สามเณร หรือบุคคลทั่วไปย่อมมีเป้าหมายที่ไม่แตกต่างกันมาก (พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ (อบอุน) และคณะ, 2556) ในที่นี้จะกล่าวถึง กระบวนการพัฒนาผู้เรียนตามแนวพระพุทธศาสนา ดังนี้

1. การเรียนรู้ทางด้านศีล หมายถึง การให้ผู้เรียนได้สัมผัส เรียนรู้ ฝึกฝน และฝึกหัดกับสิ่งที่มีคุณค่าตามความสนใจ และความต้องการของผู้เรียน รวมถึงให้มีความสัมพันธ์กันระหว่างความต้องการของผู้เรียน และสภาพแวดล้อม เช่น สถานศึกษา สิ่งที่อยู่ภายในห้องเรียน นอกจากนี้ต้องให้ผู้เรียนได้สัมผัสและรับรู้จากสิ่งเร้าบางประการที่ไม่เหมาะสมโดยฝึกการใช้ศีลเพื่อให้เกิดความยับยั้งชั่งใจ ขจัดความโกรธ ควบคุมพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ (กุลทราภรณ์ สุพงษ์ และสิริอร จุลทรัพย์, 2562)

2. การเรียนรู้ทางด้านสมาธิ หมายถึง การเรียนรู้ที่จะฝึกควบคุมสภาพจิตใจ ฝึกฝน และฝึกหัดให้จิตใจอยู่ในอำนาจ และอยู่ในการควบคุม ให้จิตใจของผู้เรียนนั้นมีความแน่วแน่มั่นคงควรแก่การงาน ซึ่งมีคุณลักษณะที่สำคัญ 3 ประการ ได้แก่

2.1 จิตมีสมรรถภาพ หมายถึง จิตที่มีความเข้มแข็งมากพอที่จะสามารถกำหนดสถานะความเป็นอยู่ที่ดี ความตระหนักรู้ ความยืดหยุ่น ความมั่นใจ และอารมณ์ของผู้เรียนได้ สมรรถภาพทางจิตนี้ครอบคลุมทั้งด้านจิตใจ อารมณ์ และจิตสังคมของสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี

2.2 จิตมีคุณภาพหรือมีคุณธรรม และจิตมีสุขภาพดี คือ มีความโปร่งโล่ง ไม่มี ความเครียด มีความสงบเย็น อ่อนโยน นุ่มนวล ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นคุณสมบัติที่ดีในจิตใจ ถ้า

ปลูกฝังในเรื่องของการมีจิตที่มีคุณธรรมได้ก็จะกลายเป็นพื้นฐานของจรรยาบรรณให้กับผู้เรียนได้ (พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), 2538)

2.3 การเรียนรู้ทางด้านปัญญา หมายถึง ความสามารถของบุคคลที่จะเรียนรู้ ผิวกฝน ผึกัดจากอวัยวะที่เรียกว่า “สมอง” ได้อย่างบรรลุเป้าหมายตามที่ต้องการ วิธีที่จะช่วยให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาด้านสติปัญญาได้ คือ การกระตุ้นและสร้างแรงจูงใจ ผึกัดให้ผู้เรียนมีความพร้อมที่จะเรียนรู้ และเข้าใจในทุกเรื่อง อาทิ ความรอบรู้ในเรื่องความรู้ทั่ว วิชาเรียนพื้นฐาน รวมถึงการเรียนรู้สัจธรรมของชีวิต

กระบวนการพัฒนาผู้เรียนตามหลักไตรสิกขานั้น จึงมีหลักการใหญ่ ๆ 3 ประการ กล่าวคือ

1. การฝึกฝนอบรมในด้านความประพฤติ ระเบียบวินัย ความสุจริตทางกายวาจา และอาชีวะ

2. การฝึกฝนอบรมทางจิตใจ การปลูกฝัง คุณธรรม สร้างเสริมคุณภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพของจิต

3. การฝึกฝนอบรมทางปัญญา ให้เกิดความรู้ เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้ความเป็นไปตามเหตุปัจจัย ที่ทำให้เกิดปัญหาไปตามแนวทางเหตุผล รู้เท่าทันโลกและชีวิต

ผู้เรียนจะพัฒนาตามหลักไตรสิกขา 3 ประการได้นั้น จะต้องอาศัยหลักปฏิบัติ ที่เรียกว่า อริยมรรค ซึ่งถือว่าเป็นหลักที่จะช่วยในเรื่องของการแก้ปัญหาที่จะทำให้ผู้เรียนสามารถจัดการกับชีวิตของตนเองขณะที่กำลังศึกษาได้ ซึ่งรายละเอียดของการปฏิบัติ 8 ประการ ประกอบด้วย คือ

1. ความคิดเห็น แนวความคิด ทศนคติ ความเชื่อถือ ค่านิยมต่าง ๆ ที่ดีงามถูกต้อง

2. ความนึกคิด การไตร่ตรอง หรือการคิดต่าง ๆ ที่ไม่ก่อให้เกิดการเบียดเบียนต่อผู้อื่น และตนเอง หรือการกระทำที่จะต้องให้ตนเอง และผู้อื่นไม่เกิดอาการเศร้าหมอง ขุ่นมัวภายในจิตใจ ต้องกระทำแต่สิ่งที่สร้างสรรค์ และสร้างประโยชน์

3. คำพูด หรือการแสดงออกทางวาจาที่สุจริตไม่ทำร้ายผู้อื่น ตรงความเป็นจริง ไม่โกหกหลอกลวง ไม่ส่อเสียด ไม่พูดให้ร้าย ไม่แสดงคำพูดที่หยาบคาย ไม่พูดไปเรื่อยแบบหาจุดมุ่งหมายไม่ได้ แต่ควรพูดด้วยถ้อยคำที่ถูกต้อง สุภาพ และนิมนวล ให้ผู้ที่รับฟังยินดีที่จะพูดคุยกับเรา

4. การกระทำที่ติงาม ประพฤติชอบ ประพฤติในทางที่ถูกต้อง เป็นไปในทางสร้างสรรค์ หรือสร้างสิ่งใหม่ ๆ ที่มีคุณค่า ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่เบียดเบียน ไม่ทำร้ายกัน สร้างความสัมพันธ์ที่ติงาม

5. การประกอบอาชีพที่สุจริต เป็นไปในทางสร้างสรรค์ ไม่ก่อความเดือดร้อนเสียหายแก่ผู้อื่น

6. ความเพียรที่จะหลีกเลี่ยง หรือป้องกันในสิ่งที่เลวร้าย หรือกิเลสไม่ให้เกิดขึ้น เพียรที่จะกำจัดสิ่งชั่วร้ายอกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป

7. การมีสติกำกับตัว คมใจให้อยู่กับสิ่งที่เกี่ยวข้องต้องทำในเวลานั้น ๆ ใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับงาน ระลึกให้ถึงสิ่งที่ติงาม สิ่งที่เกิดอกุศลเป็นประโยชน์

8. การมีจิตตั้งมั่น จิตใจดำเนินอยู่ในกิจ ในงานหรือในสิ่งที่กำหนด (อารมณ์) ได้สม่ำเสมอ แน่วแน่เป็นอันหนึ่งอันเดียว สงบ ไม่ฟุ้งซ่านไม่วอกแวกเหวหันไหว

ผลของการพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียนตามแนวพุทธ

จากที่นำหลักไตรสิกขามาเป็นเครื่องมือพัฒนาผู้เรียนแล้ว ผลที่ตามมาคือผู้เรียนจะมีพัฒนาการทั้งสี่ด้านไปพร้อมกัน ประกอบด้วย การพัฒนาการทางกาย พัฒนาการทางสังคม การพัฒนาการทางจิต และการพัฒนาการทางปัญญา หรือในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า ภาวนา อันหมายถึง การทำให้เจริญขึ้น ซึ่งถ้าผู้เรียนสามารถพัฒนาทั้งสี่ด้านไปพร้อมกันผู้เรียนก็จะประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต และสามารถเป็นแรงกำลังให้กับประเทศชาติ เพราะถือว่าเป็นบุคคลที่เปี่ยมล้นไปด้วยสุขภาพ กาย ใจ และจิตที่ดี เพื่อให้เกิดความรู้และเข้าใจยิ่งขึ้น จักอธิบายเป็นข้อ ๆ ดังนี้

1. พัฒนาการทางกาย การพัฒนาทางด้านร่างกายสามารถทำได้อย่างหลากหลาย แต่สำหรับสิ่งง่ายที่สุด ก็คือ การพัฒนาร่างกายให้แข็งแรง มีสุขภาพดี ไม่เจ็บป่วยง่าย ปราศจากโรคภัยที่จะเข้ามาสู่ร่างกาย ในส่วนของการพัฒนาทางด้านร่างกายสำหรับพระพุทธศาสนา คือ การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพได้อย่างถูกต้องติงาม ไปในทางที่เป็นคุณประโยชน์ ซึ่งถือว่าสิ่งนี้เป็นสิ่งสำคัญมาก ไม่ใช่ว่าจะพัฒนากายให้แข็งแรงแต่เพียงเท่านั้น มนุษย์จะต้องพัฒนาให้กายนี้ได้มีความสัมพันธ์ที่ถูกต้องติงามกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพด้วย สิ่งแวดล้อมทาง

กายภาพ เช่น ปัจจัยพื้นฐานสำหรับการดำรงชีวิต 4 ประการ ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), 2541)

2. พัฒนาการทางสังคม เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ในสังคม ขณะที่ในทางพระพุทธศาสนาจะเรียกสิ่งนี้ว่าสี่สภาวะ แปลว่า การพัฒนาศีล ก็คือการพัฒนาในด้านการมีชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม ศีลในพุทธศาสนาไม่ใช่แค่เพียงการยกเว้นจากการเบียดเบียนกันทางกาย วาจา เท่านั้น แต่หมายถึงอาชีวะด้วย ได้แก่ สัมมาวาจา วาจาชอบสัมมากัมมันตะ การกระทำชอบ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ นี่เป็นศีล เป็นอันว่า พัฒนาศีล ก็คือการพัฒนาการอยู่ร่วมในสังคมด้วยดี มีระเบียบวินัยอยู่ในกฎเกณฑ์กติกา มีชีวิตที่เกื้อกูลเป็นประโยชน์ และมีอาชีพที่ถูกต้องโดย ประกอบสัมมาชีพ พัฒนาศีลนี้ปัจจุบันเขาเรียกว่า การพัฒนาการทางสังคม

3. พัฒนาการทางจิต การพัฒนาจิตใจ หรือการทำจิตใจให้เจริญองงาม การพัฒนาจิตนั้น ถ้าเอาหลักพุทธศาสนามาวางแล้วใช้เกณฑ์แบ่งข้อแบบใหม่ ก็จะได้ความหมายว่า เป็นการฝึกอบรมเสริมสร้างจิตใจให้พร้อมสมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติทั้ง 3 ด้านกล่าว คือ

3.1 คุณภาพจิต ได้แก่ พวกคุณธรรมต่าง ๆ คือ สร้างเสริมจิตใจให้ดีงาม เป็นจิตใจที่สูงประณีต ให้มีเมตตา ความรัก ความเป็นมิตร ความปรารถนา มีกรุณาอยากช่วยเหลือผู้อื่น ให้พ้นทุกข์ มีจาคะ มีน้ำใจเผื่อแผ่โอบอ้อมอารี มีคารวะ ความเคารพเห็นความสำคัญของผู้อื่น มีหวัหระ ความอ่อนโยน กตัญญู ความรู้คุณค่าแห่งการกระทำของผู้อื่น

3.2 สมรรถภาพจิตหรือความสามารถของจิต เช่น ความมีสติดี มีวิริยะ ความเพียรพยายามสู้งาน มีขันติ ความอดทนและทนทาน มีสมาธิ จิตใจแน่วแน่ มีสัจจะ มีความจริงใจ เอาจริงเอาจัง มีอธิษฐาน ความเด็ดเดี่ยวต่อความมุ่งหมาย

3.3 สุขภาพจิต คือ มีจิตที่มีสุขภาพดี มีจิตใจที่เป็นสุข สดชื่น ร่าเริง เบิกบาน ปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส พร้อมทั้งจะยิ้มแย้มได้ มีปกติ ความเอิบอิ่มใจ มีปราโมทย์ ความแช่มชื่นใจ มีปีสัสathi ความผ่อนคลาย ไม่คับข้องขุ่นมัว ไม่หม่นหมองหดหู่เหี่ยวแห้งหรือโศกเศร้า

4. พัฒนาการทางปัญญา การทำปัญญาให้เจริญองงามหรือพัฒนาปัญญา (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), 2539) การพัฒนาปัญญา คือ ความรู้ ความเข้าใจซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอนดังนี้

ปัญญาขั้นแรก คือ ปัญญาที่เป็นภูมิรู้ รู้ความหมายในศิลปะวิทยาการ หรือความรู้ทางวิชาการและวิชาชีพอย่างแน่นแฟ้นให้เข้าใจจริง ตลอดจนเรื่องราว ข่าวสารที่ได้รับรู้ หรือรับฟังมา ซึ่งในเบื้องต้นก็เป็นเพียงความรู้ ความเข้าใจให้เต็มหรือครบถ้วน ตามที่ได้รับการบอกเล่าหรือถ่ายทอดมา เรียกว่าเป็นเพียงการรับเอาสู่ (การฟัง)

ปัญญาอีกขั้นหนึ่ง คือ ปัญญาที่รู้เข้าใจถึงสาระแห่งความเป็นไปของโลกและชีวิต รู้ทางเสื่อมทางเจริญและเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง รู้วิธีจัดการกับปัญหาและสร้างสรรค์ความสำเร็จที่ทำให้พัฒนาตน พัฒนาชีวิตและสังคมให้เจริญตงามยิ่ง ๆ ขึ้นไปนี้เป็นปัญญาที่รู้เข้าใจโลก เป็นขั้นของปัญญาที่จำเป็นในการแก้ปัญหา และการคิดสร้างสรรค์ ถึงต้องนำมาใช้ในการคิดวินิจฉัยด้วย

ปัญญาขั้นสุดท้าย ได้แก่ ปัญญาที่รู้เท่าทันธรรมชาติของสังขาร คือ โลกและชีวิต เข้าถึงความจริงแท้ของการที่สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย ทำให้คลายความยึดติดถือมั่น โดยวางใจได้ถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลาย แยกจิตใจออกมาเป็นอิสระได้ เป็นอิสระภาพที่แท้จริง คือ จิตใจไม่ถูกความยึดติดถือมั่นในสิ่งทั้งหลายครอบงำเลยวางใจต่อสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้องมีความสดชื่นเบิกบานผ่องใสได้ตลอดทุกเวลา

สรุปผล

การพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียนตามแนวพุทธดังกล่าวข้างต้นมา สรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญา ที่เน้นหนักในเรื่องของหลักประกันของชีวิตที่ดีงาม มีองค์ประกอบ 2 องค์ประกอบ ที่เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการศึกษา ได้แก่ การแสวงหาแหล่งปัญญา และแบบอย่างที่ดี หรือกัลยาณมิตตตา และการคิดที่เฉียบแหลม แยกคายให้ได้ประโยชน์ และความจริง หรือการคิดแบบโยนิโสมนสิการ กล่าวคือ ผู้เรียนจักต้องเป็นผู้แสวงหากัลยาณมิตรของตนเอง ขณะที่ผู้สอนนั้นจักต้องพัฒนาให้นักเรียนมีการคิดแบบโยนิโสมนสิการหรือรู้จักคิด เพราะการคิดโยนิโสมนสิการนั้นมีบทบาทที่สำคัญต่อการศึกษามาก เพราะการคิดตามหลักการดังกล่าวจะเป็นแนวทางในการพัฒนาชีวิตที่ดีและทันต่อวิวัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงในยุคปัจจุบัน ตลอดจนสู่ยุคแห่งอนาคต อีกทั้งยังสามารถเรียนรู้ในการอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข และเกิดสันติสุขในสังคมนั้น ๆ โดยการนำหลักไตรสิกขา ซึ่งเป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่สามารถส่งเสริมการพัฒนาการเรียนรู้ด้วยหลักในการพัฒนาชีวิตมาประยุกต์ใช้ในการเรียนรู้ เพื่อให้เกิดการ

- ดวงพร หวานเย็น. (2556). การจัดการการสอนบนเครือข่ายสังคมออนไลน์ เรื่องการเขียนเพื่อการสื่อสารโดยใช้กระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง เพื่อศึกษาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาภาษาไทย สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3. (วิทยานิพนธ์ครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาเทคโนโลยีการเรียนรู้และสื่อสารมวลชน). คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรมและเทคโนโลยี : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี.
- ทิพย์วดี เหลืองกระจ่าง. (2554). การพัฒนารูปแบบการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์ เพื่อพัฒนา ผู้สูงอายุ. (วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา). คณะครุศาสตร์ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิธินันท์ มาตา. (2556). การพัฒนาสื่อการสอนแบบซ่อมเสริมบนระบบปฏิบัติการแอนดรอยด์ รายวิชาคอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อชีวิต (รายงานการวิจัย). คณะวิทยาศาสตร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.
- ปกรณ ปรียากร. (2538). ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาในการบริหารการพัฒนา. กรุงเทพฯ : สามเจริญพานิช.
- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). (2539). ธรรมกับการพัฒนาชีวิต. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : สหธรรมิก.
- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). (2541). การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : สหธรรมิก.
- พระมหาวิระพงษ์ สิงห์ครุฑ. (2557). ผลการจัดการเรียนการสอนแบบพุทธะ ที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เจตคติต่อการเรียนและทักษะทางสังคม สาระพระพุทธศาสนาของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6. (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาวิทยาการทางการศึกษาและการจัดการเรียนรู้). คณะศึกษาศาสตร์ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พระมหาสุหิตย์ อาภากร (อบอุณ) และคณะ. (2556). สุขที่ได้ธรรม. กรุงเทพฯ : บริษัท ดีไซน์ ดีไลฟ์ จำกัด.
- พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต). (2538). จรรยาบรรณของข้าราชการ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม.

- พระศักดิ์ดา งานหมั่น. (2561). การจัดการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์ในศตวรรษที่ 21. *วารสารสหวิทยาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 1(1), 1-10.
- พิสิษฐ์ นาสี (2563). *ความหมายของการศึกษาเพื่อการพัฒนา*. เข้าถึงได้จาก https://www.academia.edu/44727981/ความหมายของการศึกษาเพื่อการพัฒนา_Development_Education_
- มาลี จุฑา (2544). *การประยุกต์จิตวิทยาเพื่อการเรียนรู้*. กรุงเทพฯ : ทิพย์วิสุทธิ.
- ราชบัณฑิตสถาน. (2556). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คพับลิเคชั่น.
- สนธยา พลศรี. (2547). *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน*. (พิมพ์ครั้งที่ 5) กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- สาริณี อาษา. (2564). วุฒิธรรม 4 : พุทธธรรมส่งเสริมการมีส่วนร่วม. *วารสารบรรพชนการศึกษาและมนุษยสังคมศาสตร์*, 2(2), 1-9.
- อารี พันธมณี. (2534). *จิตวิทยาการเรียนการสอน*. กรุงเทพฯ : ต้นอ้อ.
- Cronbach, L.J. (1981). *Essentials of Psychological Testing*. (3rd ed). New York : Harper & Row Publishers.
- Hilgard, E.R. & Bower, H. (1981). *Theories of learning*. (5th ed). Englewood Cliffs, New Jersey : Prentice-Hall.
- Kimble, G.A., et.al. (1964). *Principles of General Psychology*. (2nd ed). New York : Ronald Press Co.
- Tyler. R.W. (1971). "Concepts and the teaching. learning. process." In *Selected concepts from educational psychology and adult education for extension and continuing educators*. Retrieved from <https://www.lib.uchicago.edu/ead/rlg/ICU.SPCL.TYLER.pdf>